

REFLECȚII DESPRE IMPORTANȚA, ACTUALITATEA ȘI
IMPACTUL LECTURII – ASPECT ISTORICO-FILOSOFIC

Ecaterina DMITRIC,
Biblioteca Națională a
Republicii Moldova

Rezumat: Cartea este considerată un instrument puternic de schimbare de mentalități și atitudini în diverse contexte istorice, prin reflecțiile marilor personalități care au contribuit la schimbarea și evoluția omenirii. Articolul reprezintă o caracteristică generală a actului lecturii și mecanismele ei funcționale în diverse contexte istorice. Importanța și influența lecturii în viziunea marilor gânditori din diferite epoci istorice a impulsionat societatea spre progres și inovare. Eficiența lecturii ca factor de dezvoltare a personalității, acționează asupra modului de viață social și cultural, asupra creșterii progresului economic, îmbunătățirii calității vieții, combaterii analfabetismului funcțional, a sărăciei și șomajului. În acest context, fenomenul lecturii reprezintă o cale de acces la cultură, cunoaștere și dezvoltare, oferind posibilități de afirmare tuturor prin șanse egale.

Cuvinte-cheie: lectură, cunoaștere, dezvoltarea personalității, carte.

Abstract: Book is considered a powerful tool for changing mindset and attitude in various historical contexts, through the reflections of great personalities who have contributed to change and evolution of mankind. The article depicts general characteristics of the act of reading and its functional mechanisms in different historical periods. The importance and influence of reading, in vision of great writers and thinkers, help to drive innovation and progress within society. The factor of reading for efficient personality development influences on social and cultural way of life, helps to increase economic growth, improve the quality of life, combat functional illiteracy, poverty and unemployment. In this context, the phenomenon of reading means to be way of overall access to culture, knowledge and development, which offers everybody the opportunity for affirmation by equal chances.

Keywords: reading, knowledge, personality development, book.

Fiecare epocă și-a format propria idee despre mecanismele și metodele de lectură. Lectura în diverse contexte istorice este considerată un proces de dezvoltare intelectuală, o formare culturală a personalității care reprezintă un beneficiu terapeutic în rezolvarea problemelor și crizelor de viață și un mediator în comunicare. Problema lecturii și rolul cărții în formarea personalității, cât și a întregii comunități, au fost subiecte de reflecții a multor gânditori.

Lectura ca fenomen al vieții spirituale

este reflectată de către gânditorii Chinei Antice: Confucius, Lao Tzu, Chuang Tzu. Primele modele sociale de lectură s-au format în cadrul celor mai vechi societăți estice (India, China) ca elită practică sacral-meditativă de autoperfecționare spirituală, disponibilă unui număr limitat de persoane. Una dintre tendințele inițiale, chiar de la începutul practicii de lectură, a devenit o sarcină cotidiană care avea scopul de a dobândi competențe elementare și un nivel de alfabetizare caracteristic elitelor

din societate. Pentru prima dată în istorie, Confucius a deschis o școală privată, fiind prima din China antică, dar și din lume. Școala a fost deschisă, potrivit însemnărilor istorice, în cel de-al 20-lea an de domnie al principelui Zhao, respectiv anul 522 î.H., când Confucius avea 30 de ani. Sediul școlii a fost chiar casa personală a lui Confucius. În cadrul acestei școli se preda citirea și scrierea, cât și interpretarea cărților antice, diverse legende, ritualuri, dar și învățarea anumitor norme morale.

Cititorii din Antichitate nu puteau avea obișnuința de a citi în tăcere, maniera cea mai obișnuită de lectură era cu voce tare, făcută atât pentru sine, cât și pentru ceilalți. Această tendință dominată de textele orale era influențată de absența tipografiilor și educației în masă, dar, pe de altă parte, era o tradiție în organizarea evenimentelor colectiv festive sau discuții politice. Pitagora și Socrate au preferat vorbirea orală sub formă de conversații și dialog. Socrate nu a scris nimic, fiind de părerea că numai vorbirea vie poate exprima corect un gând.

O trăsătură specifică a Evului Mediu privind lectura s-a manifestat prin unele aspecte din perspectiva mecanismelor psihologice, reflectate de către filosofi medievali: Dionisie Areopagitul, Aureliu Augustin, Boethius, Toma d' Aquino, Abelard.

Apariția și dezvoltarea creștinismului a fost în strânsă legătură cu răspândirea cuvântului lui Dumnezeu. Scopul declarat al bisericii a fost salvarea omenirii de pe drumul cel larg al pierzaniei. Pentru acest lucru însă, ea are arme spirituale, prin care să demonstreze existența păcatului și faptul că acesta poate fi stârpit doar prin credință și prin săvârșirea faptelor bune. Ca atare, serviciul liturgic dobânda un rol major în mântuirea credincioșilor. Pentru îndeplinirea acestui scop, biserica a avut permanent nevoie de cărți religioase [1, p. 55, apud 2]. Este vorba de cărțile *Vechiului și Noului Testament*, de scrieri cu rugăciuni și cântări pentru săvârșirea liturghiei, de învățăturile creștine ale Sfinților Părinți, de rânduiele bisericești, precum și de numeroase legende hagiografice.

Pentru mântuirea credincioșilor era nevoie ca serviciul liturgic să fie însoțit de

învățătura creștină. Aceasta era făcută, de obicei, sub autorizația Bisericii, căci era propovăduită de cler pe baza cărților sfinte ale Ortodoxiei. Totodată, în interiorul mănăstirilor, ucenicii cu tragere de inimă căutau adevărata înțelepciune și desăvârșirea duhovnicească în textele teologice [1, p. 56 apud 3].

Atunci când mirenii știau carte, și ei foloseau manuscrisul bisericesc, pentru a dobândi singuri învățătura dreptei credințe [1, p. 56 apud 4], căci numai acolo puteau „să citească lucruri de mântuire” [1, p. 56 apud 5], dar și cântări de rugăciuni pentru slava Dreptului Judecător. De asemenea, cărțile bisericești aveau un important rol cultural, căci în școlile de pe lângă mănăstiri se învăța carte cu ajutorul lor, pregătindu-se viitorii preoți, dar și viitorii dieci.

Apariția tiparului în secolul al XV-lea de către Johan Gutenberg a conturat portalul unei epoci. Cuvântul tipărit căpăta multiplicare, girul accesului de masă. Descoperirea, colecționarea și apoi editarea manuscriselor a făcut posibilă apariția primelor biblioteci mari: biblioteca de la Urbino, fiind una din primele biblioteci din epoca renașcentistă; celebra Bibliotecă Marciană, constituită în anul 1460 la Veneția; Biblioteca Apostolică Vaticană etc.

Perioada Renașterii a contribuit la creșterea educației, dezvoltării limbajului și formării conceptului de personalitate. O abordare importantă se referea asupra înțelegerii textului. Prin urmare, esența constituia înțelegerea textului original, valoarea scrierii și lectura critică. În viziunea gânditorilor renașterii: Alighieri, Mirandola, Cusanus, Da Vinci, Bruno, Kepler ș.a., omul reprezintă o ființă liberă, creator de sine și al lumii din jurul său. Din această perspectivă, lectura apare ca un proces în cunoașterea de sine. Rolul lecturii era perceput ca o posibilitate de cunoaștere a lumii interioare, orientată spre autocunoaștere. În epoca renașterii, spre deosebire de alte epoci, citirea nu era doar o formă de gândire și contemplare a lumii, ci și un mecanism activ care contribuie la schimbarea ei. Montaigne considera cartea ca un produs al culturii la cel mai înalt nivel. Din punctul lui de vedere, rolul cărții în viața societății

umane cu greu poate fi supraestimat. În cărți este concentrată toată experiența umană; ele reprezintă un instrument de difuzare a cunoașterii.

Dezvoltarea științei moderne și transformările sociale, legate de destrămarea relațiilor de producție feudale, precum și slăbirea influenței Bisericii, au condus la o nouă orientare a filosofiei. Dacă în epoca medievală filosofia era în alianță cu teologia, iar în epoca renașterii cu arta și cunoștințele umanitare, apoi în epoca modernă ea se sprijină, în primul rând pe știință.

În filosofia timpurilor moderne predomină atitudinea gnoseologică, în care lectura apare ca un instrument al rațiunii și al cunoașterii. În cercurile științifice, tratatele și dialogurile rămân populare, abordând moralitatea socială și viața de zi cu zi.

Iluminismul este o amplă mișcare de idei. Gânditorii din această epocă operează frecvent cu o serie de opoziții, ce vor intra în patrimoniul modernității, precum cele dintre om și natură, rațiune și sensibilitate, civilizație și barbarie, progres și stagnare, libertate și servitute etc.

În lucrările filosofilor moderni care au abordat lectura: F. Bacon, R. Descartes, Jh. Locke, D. Hume, G. Berkeley, T. Hobbes, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Helvetius, D. Diderot, G. Lessing ș.a., este fundamentat rolul lecturii ca modalitate de a dobândi cunoaștere. Cunoscutul aforism a lui Fr. Bacon: „Cunoașterea este putere” și expresia: „Lectura îl face pe om autocunoscător, conversația – descurcăreț, iar obiceiul de a scrie îl face original”, se bazează pe ideea că rațiunea este un instrument de creație și contribuie la transformarea lumii. În viziunea lui, lectura nu este doar pentru a contrazice și respinge sau pentru a-ți asuma credință, ci pentru a gândi și raționaliza [9, p. 15]. Un alt întemeietor al științei și filosofiei moderne a fost R. Descartes, cunoscut prin celebra „metodă a îndoielii”. Potrivit lui, „Să citești cărți bune este ca și cum ai purta o conversație cu cei mai de seamă oameni ai secolelor trecute”, adică lectura deschide noi orizonturi în știință, inspirate din experiențele altor epoci.

Principala preocupare filosofică a lui

Jh. Locke era legată de studierea capacității minții omenești și de natura cunoașterii. În problema originilor cunoștințelor, Jh. Locke ia o poziție contrară raționalismului. Nu există, remarcă Jh. Locke, idei și principii innăscute. Intellectul nu se află în posesia anumitor idei cu care vine pe lume, când se naște omul, însă toate ideile pe care le posedă intelectul, fără excepție, îi sunt generate de simțuri, de percepții. Intellectul, prin urmare, nu poate crea idei noi, el numai prelucrează ceea ce-i furnizează simțurile. Intellectul este activ, nu este creator. Dacă intelectul n-ar primi nimic de la simțuri, el nu ar avea ce face, căci tot materialul pe care îl prelucrează trebuie să-i fie oferit. Lectura, considera Locke, este o modalitate de a dezvolta intelectul, cartea având rolul de a transmite cunoștințele care reprezintă subiecte de reflecție și interpretare. Însă, în același timp, citirea cărților necesită un efort intelectual care trebuie să aducă plusvaloare, dar nu pierdere de timp.

Filosofii iluminiști au ridiculizat prejudecățile, au respins toate autoritățile din trecut; au afirmat triumful rațiunii și al „dreptului natural”. În centrul tuturor școlilor, sistemelor, orientărilor filosofice din acea vreme, există, de regulă, un subiect activ, capabil ca să cunoască și să schimbe lumea în conformitate cu rațiunea. În acest sens, rațiunea reprezintă o sursă a oricărei activități umane. Voltaire, un reprezentant de seamă al acestei perioade, a remarcat faptul: „Cu cât citești mai mult, fără să te gândești de două ori, cu atât ești mai convins că multe știi și cu cât meditezi mai mult în timp ce citești, cu atât mai mult vezi mai clar că știi foarte puțin”. C. L. Montesquieu, care susține aceleași idei ca și Voltaire, credea că cea mai înaltă lege este mîntea umană. În opinia sa, impactul cărților asupra cititorului este „de a-l face pe cititor nu numai să citească, dar să și gândească”. Iar D. Diderot remarcă: „Lectura pentru minte este ceea ce este exercițiul pentru corp”, deci – indispensabilă.

Marele filosof german Im. Kant a repartizat utilitatea cărților în patru categorii: 1) care îmbogățesc cunoștințele; 2) care contribuie la valorificarea morală; 3) care contribuie la îmbunătățirea limbajului și

stilului; 4) cărți de divertisment.

Fiecare epocă și-a format propria atitudine față de lectură și scris. Influențele sunt dominate de relațiile sociale, progresul științific, dezvoltarea spirituală. Cu siguranță, un lucru este cert: lectura este baza dezvoltării, formării și educării personalității umane.

În ceea ce privește gândirea românească, ea începe să capete un suflu proaspăt în sec. XVII-XVIII, odată cu apariția operelor cronicarilor: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, în Moldova și a celor din Muntenia: Radu Popescu și Constantin Cantacuzino. Printre cărturarii români din secolul al XVII-lea, un loc aparte îi revine lui Miron Costin. Pentru el lumea în care trăiește și activează, constituie o totalitate de fapte, evenimente, raporturi și interacțiuni obiective, pe care încearcă să le conceapă într-un anumit mod, să pătrundă în adevărata lor esență, fie că reflectă viața domnitorilor, războaiele purtate de ei, jugul otoman, starea economică deplorabilă, viziunile religioase ale oamenilor sau starea lor psihologică. În spiritul umanismului, M. Costin elogiază cartea, știința, cultura în genere. Cartea, altfel zis, „scrisoarea”, „scriptura”, este „...iscusită oglindă a minții omenești,... dintru care, dacă va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici”. Cărțile „departe lucruri de ochii noștri ne fac de le putem vedea cu cugetul nostru” [2]. Miron Costin crede că scrisoarea, „cetitul cărților”, rațiunea în genere, sunt unicele orientări-mijloace, care ar aduce la progres și prăpășire. Progresul este însă însoțit în permanență de regres, de aceea o concepție cu adevărat obiectivă despre lume necesită „să înțelegi ce citești, că a ceti și nu a înțelege iaste a vântura vântul sau a fearbe apa” [3]. Datorită acestora, poporul ar obține încredere în forțele proprii, iar apoi și-ar modifica destinul său tragic. Însăși viața și opera lui Miron Costin, elucidează conflictul permanent între oamenii ce posedă un intelect real și puterea politică care, considera el, de fapt are un caracter temporar și o influență nefastă asupra spiritualității și creatorilor ei.

Dimitrie Cantemir este un simbol al universalității în cultura românească și nu doar. Savantul român din sec. al XVIII-lea a

abordat diferite domenii ale științei și artelor – literatura, istoria, filosofia, geografia, etnografia, muzica, literatura etc. Cantemir a formulat conceptul de civilizație în lucrările sale, fiind un promotor de vază al valorilor civilizației antice, al Greciei Antice ca prototip civilizațional. Felul cum erau văzuți moldovenii în secolul al XVIII-lea, prin cunoscuta afirmație a lui Cantemir precum că „moldovenii nu numai că nu sunt iubitori de învățătură și carte, ci chiar le este urâtă la toți”, din *Descrierea Moldovei*, este un subiect de dezbatere și la etapa actuală. Potrivit raportului PISA privind rezultatele din anul 2018, Republica Moldova se afla pe locul 51 din 79 de țări în clasamentul acestui program internațional. Scopul programului este evaluarea, o dată la trei ani, competențele elevilor cu vârsta de 15 ani, la trei domenii de bază: citire/lectură, matematică și științe. În cadrul acestui program Republica Moldova a înregistrat un punctaj mediu de 424 de puncte la citire/lectură, 421 de puncte la matematică și 428 de puncte la științe, comparative cu media OECD, care este 487 de puncte la citire/lectură și 489 de puncte la matematică și la științe. Raportul arată că 43% de elevi din țara noastră nu ating nivelul minim de competență de citire/lectură și la științe, iar 50% de elevi – la matematică [8]. Potrivit rezultatelor PISA 2018 din Republica Moldova denotă nivelul scăzut în ceea ce privește dezvoltarea competențelor de lectură.

Un alt cărturar remarcabil a fost Gheorghe Asachi, care a pus bazele învățământului în Moldova. Astfel în anul 1820 organizează seminarul de la Socola, în 1828 participă la înființarea Școlii normale de la Trei Ierarhi, în 1835 a fost prezent la inaugurarea Academiei Mihăilene [2, p. 180]. Iluminismul său s-a manifestat mai cu seamă în activitatea dedicată înnoirii școlii și introducerii în școală a limbii române. La inițiativa lui au fost elaborate manuale în limba română necesare pentru instituțiile școlare care constituia bazele învățământului național. La începutul anului 1832 reușește să înființeze „Institutul albinei”, o tipografie și o litografie modernă. Tot lui Asachi i se datorează înființarea Pinacotecii, a primu-

lui muzeu natural din Moldova, a primei biblioteci publice, sau a fabricii de hârtie de la Petrodava, de lângă Piatra Neamț – prima de acest gen din țară, întemeiată la 8 noiembrie 1841.

Mihai Eminescu are un loc central în cultura și spiritualitatea română. Titu Maiorescu afirma că poetul era „omul cel mai silitor, veșnic cetind, meditănd, scriind”. În această ordine de idei, Titu Maiorescu îl înfățișează pe poet, în 1889, ca pe un intelectual modern, sincronizat cu ideile și curentele de gândire din spațiul european: „Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturii europene de astăzi. Cu neobosităta lui stăruință de a ceti, de a studia, de a cunoaște, el își înzestra fără preget memoria cu operele însemnate din literatura antică și modernă”. Îndemnul marelui poet: „Citește! Citind mereu creierul tău va deveni un laborator de idei și imagini, din care vei întocmi înțelesul și filosofia vieții” rămâne a fi o chemare către toate generațiile din trecut și viitor, cuprinzând esențe fundamentale în ceea ce privește impactul lecturii asupra dezvoltării personalității.

Personalitate enciclopedică a culturii române, dominând prin vocația universalității a doua jumătate a secolului al XIX-lea B. P. Hasdeu a lăsat însemnate contribuții în istorie, filologie și literatură. În activitatea sa științifică a practicat și meseria de bibliotecar. Începând cu anul 1895, Hasdeu a fost acela care a impus un plan științific de întocmire a unei vaste „bibliografii naționale”. El considera că activitatea academicienilor nu se reduce numai la adunarea cărților și manuscriselor în biblioteci, ci și la studierea acestora și întocmirea bibliografiilor științifice. Prin contribuția sa imensă la dezvoltarea culturii române și moștenirea sa culturală ne îndeamnă să afirmăm că a fost un enciclopedist și un cărturar de formație europeană, impunându-se ca unul dintre cei mai iluștri oameni de știință și cultură din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

O varietate de aspecte privind abordarea lecturii este specificată în lucrările lui Mircea Eliade. O idee despre lectură este specificată de către Mircea Eliade în felul urmă-

tor: „O socotesc, în orice caz, ca un excelent mijloc de verificare a „bărbăției” unui om de cultură, a rezistenței sale spirituale. Lecturile, ca și „influențele”, sunt un instrument de selecție. Cei care nu au destulă vitalitate, și o foarte aproximativă forță de creație – sucombă „influențelor”, lecturilor, culturilor străine în general. Ceilalți - și mă gândesc la un Cantemir, la un Hasdeu, la un Eminescu – ies din această probă de foc întăriți, și personalitatea lor se rotunjește mai biruitoare...” [6, p. 193]. Această remarcă subliniază rolul și importanța lecturii în definirea omului de cultură. Impactul cultural și de creație pe care o are lectura asupra dezvoltării personalității umane contribuie la formarea valorilor supreme, la substanță și esență.

Cultura este, potrivit lui Constantin Noica, factorul care înalță un popor la conștiința de sine și îl transformă în națiune modernă. Caracterizând Omul, C. Noica menționează: „omul este propriul său destin. Sub cerul culturii, infernul devine suportabil. Numai Mântuitorul a știut că destinul nostru era de a fi singuri - și, de aceea, mântuirea lui vine prin conștiință, și nu prin turmă. Ne e frică de singurătate, când rămânem singuri, luăm o carte, sau scriem o carte, sau fluierăm. De ce să ne fie frică? Poate de la singurătate încolo începem noi înșine. Nu-i nimeni vinovat de neîmplinirile noastre, limitele interioare sunt mai dureroase decât orice limită exterioară”. Prin teoria devenirii întru ființă, Noica are meritul de a înțelege omul, așa cum îl definise și Lucian Blaga, ca ființă creatoare, care se sporește în sensul valorilor sale inerente de adevăr, bine, frumos și care se poate dezvălui pe sine și prin aprofundarea propriei limbi. În legătură cu concepția despre importanța valorilor și a culturii în devenirea întru ființă, Noica se va preocupa și de specificul creației filosofice românești și de cel al culturii europene. Orice creație culturală este o expresie a libertății umane, iar libertatea de creație înseamnă excepție de la regulile date, care constituie un întreg, un fond comun, unul și același.

În lucrările lui Noica, problema lecturii sau felul nostru de a ne informa a devenit superficială și este riscul de a ne pierde for-

ma în oceanul de informații. În acest sens, Constantin Noica atinge o problemă actuală și azi ce ține de pierderea sensului a ter-

menului *informare* și informația pe care o consumăm, poate da forme de nesiguranță, un dezechilibru interior [7, pp. 347-352].

Referințe bibliografice:

1. A scrie și a citi : Practici, simboluri, tipuri de lectură. Xenopoliana. Iași, 2004, 219 p.
2. BOBĂNĂ, Gheorghe. Istoria filosofiei românești. Curs de prelegeri, Partea 1. Chișinău, 2017, 219 p. ISBN 978-9975-108-07-2
Partea 2. Chișinău, 2018, 302 p. ISBN 978-9975-109-42-3
Partea 3. Chișinău, 2019, 285 p. ISBN 978-9975-108-71-3
3. CĂLDARE, Dumitru. Miron Costin: modalități de cugetare. In: Făclia, 2000, 23 sept. p. 5
4. COANDĂ, Svetlana. Filosofia românească în secolul al XX-lea: note de curs. Chișinău: CEP USM, 2020, 172 p. ISBN 978-9975-149-93-8
5. Din istoria gândirii filosofice: manual, partea 1. Chișinău, 1999, 317 p. [online] [Citat 31.05.2021]. Disponibil: <https://www.slideshare.net/AsidXolanida/din-istoria-gndirii-filosofice-partea-1-maria-bulgaru>
6. ELIADE, Mircea. Drumul spre centru. București, 1991, 607 p. ISBN 973-34-0144-7
7. NOICA, Constantin. Echilibrul spiritual: Studii și eseuri 1929-1947. București: Humanitas, 1998, 459 p. ISBN 973-28-0859-4
8. Republica Moldova în PISA 2018 [online] [Citat 20.12.2019]. Disponibil: http://aee.edu.md/sites/default/files/raport_pisa2018.pdf
9. АРТЮШЕНКОВА, Е.В. Философское осмысление феномена «чтение» [online] [Citat 19.12.2020]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskoe-osmyslenie-fenomena-chteniya/viewer>